

Ager Tarraconensis 2

El poblament The population

Marta Prevosti i Josep Guitart i Duran
(directors científics / Scientific Directors)

Two chapters in English

D O C U M E N T A 16

INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS
INSTITUT CATALÀ D'ARQUEOLOGIA CLÀSSICA
Tarragona, 2011

Ager Tarraconensis. – (Documenta ; 16)

Bibliografia. – Conté: 1. Aspectes històrics i marc natural -- 2. El poblament -- 3. Les inscripcions romanes (IRAT). – Text en català, alguns capítols també en anglès

ISBN 9788493773434 (o.c.)

I. Prevosti, Marta, dir. II. Guitart i Duran, Josep, 1946- dir. III. Gorostidi, Diana IV. Institut d'Estudis Catalans V. Institut Català d'Arqueologia Clàssica VI. Col·lecció: Documenta (Institut Català d'Arqueologia Clàssica) ; 16
1. Arqueologia del paisatge – Catalunya – Camp de Tarragona 2. Excavacions arqueològiques – Catalunya – Camp de Tarragona 3. Camp de Tarragona (Catalunya) – Arqueologia romana
904(467.14)

Ager Tarraconensis és un projecte de l'Institut Català d'Arqueologia Clàssica i l'Institut d'Estudis Catalans, amb el finançament d'Acesa-Abertis. El projecte s'emmarca dins la línia de recerca de l'ICAC «Arqueologia del paisatge, poblament i territori» i del projecte Forma Orbis Romani de l'Institut d'Estudis Catalans, promogut per la Unió Acadèmica Internacional.

Aquesta recerca també s'ha inserit en el marc del projecte del Ministeri de Ciència i Innovació HAR2009-10752: «Interacció i articulació *urbs-territorium* en el *conventus Tarraconensis*».

© d'aquesta edició, Institut d'Estudis Catalans i Institut Català d'Arqueologia Clàssica (ICAC)

Institut Català d'Arqueologia Clàssica
Plaça d'en Rovellat, s/n, 43003 Tarragona
Telèfon 977 24 91 33 - fax 977 22 44 01
info@icac.net - www.icac.net

© del text, els autors

© de les fotografies i il·lustracions, els autors, llevat que s'indiqui el contrari

© de la foto de la coberta, Arxiu MNAT / A. Saludes

Primera edició: novembre del 2010

Coordinació: Jordi López Vilar

Coordinació editorial: Publicacions de l'ICAC

Correcció: Pere Farrando Canals i Ramon Vidal Muntané

Disseny de la col·lecció: Dièdric

Coberta: Píxel Sònic Estudi

Foto de la coberta: lampadòfor representant un bacus infant, trobat a la vil·la de la Llosa (Cambrils)

Maquetació: Indústries Gràfiques Gabriel Gibert

Impressió: Indústries Gràfiques Gabriel Gibert

Dipòsit Legal: T-1506-2010

ISBN de l'obra completa: 978-84-937734-3-4

ISBN del volum 2: 978-84-937734-5-8

Qualsevol forma de reproducció, distribució, comunicació pública o transformació d'aquesta obra només es pot fer tenint l'autorització dels seus titulars, amb les excepcions previstes per la llei. Adreceu-vos a CEDRO (Centre Espanyol de Drets Reprogràfics, www.cedro.org) si heu de fotocopiar o escanejar fragments d'aquesta obra.

TAULA GENERAL DE L'OBRA AGER TARRACONENSIS

Volum 1. Aspectes històrics i marc natural

1. Plantejament i precedents del treball
2. La ciutat de *Tarraco*, entre nucli urbà i territori
3. El paisatge de l'*ager Tarraconensis*
4. Les centuriacions de l'*ager Tarraconensis*: organització i concepcions de l'espai
5. El marc natural

Volum 2. El poblament

1. Metodologia de l'estudi del poblament
2. Les prospeccions extensives
3. Les prospeccions intensives
4. Les col·leccions
5. Estudi dels materials
6. Treballs de camp en jaciments
7. La distribució territorial dels assentaments
8. Els recursos econòmics

Volum 3. Les inscripcions romanes de l'*ager Tarraconensis*

1. La documentació epigràfica
2. Epigrafia i societat de l'*ager Tarraconensis*. Monuments i reflex social. Propietaris de *fundi* al territori: identificació a partir de l'epigrafia. Prosopografia i societat al territori. Taula sinòptica.
3. Catàleg epigràfic. Conté epigrafia sobre *amphorae*, *tegulae*, *imbrex* i *dolia* a l'àrea occidental del Camp de Tarragona
4. Índexs analítics

Volum 4. La vil·la romana dels Antigons

1. Anàlisi d'una antiga excavació de salvament
2. El nimfeu dels Antigons en el panorama de les fonts decoratives de les vil·les de l'àrea catalana
3. Els elements escultòrics
4. Les ceràmiques
5. Vida quotidiana a la vil·la: els grafitis sobre *instrumentum*
6. Les troballes monetàries
7. Altres materials
8. Conclusions

Volum 5. Actes del simposi. L'*ager Tarraconensis*. Paisatge, poblament, cultura material i història

Volum 6. Catàleg de jaciments, conclusions i índexs

Projecte Ager Tarraconensis

Directors científics

Marta Prevosti i Monclús (ICAC)
Josep Guitart i Duran (UAB i ICAC)

Autors

Josep Abela Montoya (ICAC)
Ethel Allué Martí (IPHES)
Aureli Àlvarez Pérez (UAB i ICAC)
Piero Berni Millet (ICAC)
Loïc Buffat (investigador associat al CNRS-UMR 5140, Lattes-Montpellier)
Iban Cabrelles Albareda
Victòria Cantarellas Sancho (ICAC)
Cèsar Carreras i Monfort (UOC i ICAC)
Raquel Daza Brunet (UAB)
Ana Domènech de la Torre (ICAC)
J. Ignacio Fiz Fernández (URV i ICAC)
Marta Fontanals Torroja (IPHES)
Rob Fry (Universitat de Southampton i Escola Britànica de Roma)
Ana Garrido Elena (ICAC)
Pere Gebellí Borràs
Santiago Giralte (Institut de Ciències de la Terra Jaume Almera, CSIC)
Diana Gorostidi Pi (ICAC)
Josep Guitart i Duran (UAB i ICAC)
Anna Gutiérrez García-Moreno (ICAC i UAB)
Ramon Jàrraga Domínguez (ICAC)
Eva M. Koppel Guggenheim (UAB)
Jordi López Vilar (ICAC)
Jaume Massó Carballido (Museu d'Arqueologia Salvador Vilaseca, Reus)

Yannick Miras (Geolab, Universitat Blaise Pascal, CNRS-UMR 6042, Clermont-Ferrand)
Andreu Ollé Cañellas (IPHES)
Hèctor A. Orenge Romeu (Grup d'Investigació en Arqueologia del Paisatge, de l'ICAC)
Pedro Otiña Hermoso (Arxiu Municipal de Cambrils)
Núria Padrós Font (ICAC)
Josep M. Palet Martínez (Grup d'Investigació en Arqueologia del Paisatge, de l'ICAC)
M. Isabel Panosa Domingo (UAB i ICAC)
Albert Pèlachs Mañosa (UAB)
Àfrica Pitarch i Martí (Institut de Ciències de la Terra Jaume Almera, CSIC)
Marta Prevosti i Monclús (ICAC)
Francesc Pujol Rusell
Ester Ramón Sariñena (MNAT)
Santiago Riera Mora (Seminari d'Estudis i Recerques Prehistòriques, de la UB)
Gabriel Servera Vives (Geolab, Universitat Blaise Pascal, CNRS-UMR 6042, Llimotges)
Pau de Soto Cañameres (ICAC)
Kristian Strutt (Universitat de Southampton i Escola Britànica de Roma)
Sílvia Valenzuela Lamas (UB i Universitat de Lisboa)
Josep Vallverdú Poch (IPHES)
Marta de la Vega i Toro (empresa Rocs)
Josep M. Vergès Bosch (IPHES)

CNRS: Centre Nacional de la Recerca Científica (França)

CSIC: Consell Superior d'Investigacions Científiques

ICAC: Institut Català d'Arqueologia Clàssica

IPHES: Institut Català de Paleoeccologia Humana i Evolució Social

MNAT: Museu Nacional Arqueològic de Tarragona

UAB: Universitat Autònoma de Barcelona

UB: Universitat de Barcelona

UOC: Universitat Oberta de Catalunya

URV: Universitat Rovira i Virgili

SUMARI

Part I. Anàlisi de les restes arqueològiques	9
1. Metodologia de l'estudi del poblament. <i>M. Prevosti i J. Guitart</i>	11
2. Les prospeccions extensives	15
2.1. Les prospeccions dels jaciments. Plantejament metodològic. <i>J. Guitart i M. Prevosti</i>	15
2.2. Els materials ceràmics. <i>R. Jàrraga</i>	27
3. Les prospeccions intensives	37
3.1. Prospeccions superficials sistemàtiques. <i>M. Prevosti i J. Abela</i>	37
3.2. L'aplicació de tecnologies SGDB, SIG i GPS en la planificació de les prospeccions. <i>H. A. Orengo, J. Abela, M. Prevosti i P. de Soto</i>	112
3.3. Els materials ceràmics. <i>R. Jàrraga</i>	116
3.4. Anàlisi de la indústria lítica recuperada. <i>M. Fontanals.</i>	119
4. Les col·leccions. <i>R. Jàrraga, L. Buffat, M. Prevosti i J. Abela</i>	123
5. Estudi dels materials.	141
5.1. Producció i importació de ceràmiques a l'ager <i>Tarraconensis</i> . Una aproximació a l'economia del Camp de Tarragona en època romana. <i>Ramon Jàrraga i Josep Abela</i>	141
5.2. Analítiques. <i>A. Álvarez, A. Domènech, A. Gutiérrez i A. Pitarch</i>	207
5.2.1. Els materials lapidis procedents de la vil·la dels Antigons (Reus). <i>A. Álvarez, A. Gutiérrez i A. Pitarch</i>	207
5.2.2. Identificació d'un conjunt de marbres procedents del Mas d'en Toda (Riudoms). <i>A. Álvarez, A. Gutiérrez i A. Pitarch</i>	213
5.2.3. Anàlisi d'un conjunt de morters amb inscripció romana procedent de Molins Nous (Riudoms). <i>A. Álvarez, A. Domènech i A. Gutiérrez.</i>	214
5.2.4. Informe de l'anàlisi de quatre mostres. <i>A. Álvarez, A. Gutiérrez i A. Pitarch.</i>	216
Part II. Estudi de l'estructura i la dinàmica del poblament	221
6. Treballs de camp en jaciments.	223
6.1. Memòria de les prospeccions geofísiques realitzades a l'ager <i>Tarragonensis</i> / Report on the Geophysical Survey in the Ager <i>Tarraconensis</i> . <i>K. Strutt, R. Fry, M. Prevosti i C. Carreras</i>	223
6.2. Excavacions al jaciment romà de Les Bassasses (Cambrils). <i>R. Jàrraga.</i>	249
6.3. La intervenció arqueològica al jaciment de Molins Nous (Riudoms). <i>M. de la Vega.</i>	257
6.4. Inscripció ibèrica de Molins Nous (Riudoms). <i>M. I. Panosa</i>	266

7. La distribució territorial dels assentaments	271
7.1. L'aplicació del sistema d'informació geogràfica (SIG). <i>I. Fiz</i>	271
7.2. La visibilitat com a estudi del poblament de l' <i>ager Tarraconensis</i> . <i>I. Fiz</i>	296
7.3. La geologia i la fertilitat dels sòls en relació amb els establiments. <i>M. Prevosti</i> i <i>I. Fiz</i>	361
7.4. Classificació dels jaciments per grandàries. <i>M. Prevosti</i>	369
7.5. Estudi del poblament per períodes cronològics i per tipologies / A Study of the Population by Chronological Periods and Typologies. <i>J. López, M. Prevosti</i> i <i>I. Fiz</i> .	372
8. Els recursos econòmics	405
8.1. El sistema econòmic dels establiments de l' <i>ager Tarraconensis</i> . <i>M. Prevosti</i>	405
8.2. <i>Figlinae</i> tarraconenses. La producció ceràmica a l' <i>ager Tarraconensis</i> . <i>R. Járrega</i> i <i>M. Prevosti</i>	455
Annex. Nota sobre un nou segell ANT·VEN de la producció amfòrica de Mas d'en Corts (Reus, Baix Camp). <i>P. Berni</i>	490
8.3. La terrisseria romana del Mas d'en Corts (Reus). <i>I. Cabrelles</i> i <i>P. Gebellí</i>	496
8.4. La terrisseria romana de la Canaleta (Vila-seca). <i>P. Gebellí</i> i <i>R. Járrega</i>	547
8.5. Les antefixes de l' <i>ager Tarraconensis</i> . <i>J. López</i>	563

4. LES COL·LECCIONS

Ramon Jàrraga, Loïc Buffat, Marta Prevosti i Josep Abela

4.1. Introducció

A part dels materials que han proporcionat les prospeccions efectuades, tant les intensives com les extensives, s'ha considerat bàsic, per a un bon coneixement dels jaciments de l'*ager Tarraconensis*, l'estudi de les diferents col·leccions locals que hom ha anat aplegant amb el pas dels anys.

L'estudi d'aquestes col·leccions s'ha considerat imprescindible no tan sols per l'interès que puguin tenir *per se*, és a dir, per la importància que pugui tenir el coneixement dels materials de què disposen, sinó també pel seu valor com a document. Certament, el fet de procedir de prospeccions o excavacions antigues dutes a terme per afeccionats locals (amb molt bona voluntat, però com és lògic amb una forta mancança metodològica, des de la nostra perspectiva actual) ens permet relacionar aquests materials amb els jaciments coneguts a la zona. Per tant, en molts casos els materials de les col·leccions no són tan sols un complement dels materials proporcionats per les prospeccions, sinó un element essencial per al coneixement dels jaciments romans de l'*ager Tarraconensis*, ja que de vegades, per diverses raons (com pot ésser l'activitat urbanística), les prospeccions no han proporcionat bons resultats, amb una mancança de materials que ha estat compensada gràcies a l'estudi dels de les col·leccions. Allà on la prospecció ha proporcionat resultats insuficients, és la col·lecció la que ens ha permès establir una cronologia i determinar la presència d'uns materials concrets en relació amb un jaciment.

Les col·leccions estudiades tenen un origen força divers, ja que procedeixen tant de prospeccions com d'excavacions arqueològiques més o menys programades (totes elles anteriors a la creació del Servei d'Arqueologia de la Generalitat de Catalunya en els anys vuitanta del segle xx, i a l'organització del procés d'excavació i documentació que va seguir). Per tant, tenim col·leccions de materials de vegades fins i tot ingents, com la de la vil·la romana dels Antigons (Reus), i altres de força més reduïdes. Unes estan dipositades en museus, mentre que altres romanen en propietat particular.

Gran part d'aquestes col·leccions procedeixen de l'aportació dels afeccionats locals, que en solitari o a través d'un grup de treball local s'han interessat pel patrimoni arqueològic dels seus municipis, amb diversos graus de formació. Així, seguint en certa forma l'estela del Dr. Lluís Vilaseca a Reus, que treballà des de dins del món professional però acomplint una mica la

funció de savi local, podem esmentar el treball de Valeriano Romero a Riudoms i de Joan Ferrando a Vila-seca, a partir dels quals es varen reunir les col·leccions dipositades actualment als respectius ajuntaments de Riudoms i Vila-seca.

Com s'indica en altres llocs, tan sols la col·lecció dels Antigons ha estat objecte d'un tractament diferenciat, perquè l'extraordinari volum dels materials el converteix en un cas a part que mereix un estudi monogràfic, i la seva inclusió en la base de dades distorsionaria evidentment el conjunt. Pel que fa a la resta de col·leccions, generalment més limitades (encara que n'hi ha algunes amb quantitats importants, com la del Museu de Riudoms), sí que hi han estat incloses.

Cal dir que l'amable disposició tant d'institucions públiques (ajuntaments i museus) com de ciutadans que tenen la cura les col·leccions ha fet possible la realització d'aquest estudi.

Les col·leccions més antigues són les que avui en dia estan dipositades al Museu d'Arqueologia Salvador Vilaseca, a Reus, i al Mas de Valls, al terme municipal d'aquesta població. Aquesta darrera començà a formar-se als anys trenta del segle xx, a partir dels materials procedents de la vil·la romana de Mas de Valls o Pòrpores, segons la denominació del mas i de la partida, respectivament; malauradament els materials, que havien estat dipositats al Museu de Reus, es varen perdre a causa de la guerra civil, i mai no varen poder ser estudiats. Posteriorment, a partir dels anys quaranta, es varen dur a terme noves troballes (Carreras 1945 i 1948), i a poc a poc s'ha pogut anar formant una col·lecció que actualment es conserva al Mas de Valls, que és on l'hem estudiat.

Pel que fa a la col·lecció del Museu de Reus, es va començar a formar a partir de les recerques del Dr. Lluís Vilaseca. Aquest arqueòleg tingué com a camp d'estudi preferentment el període prehistòric, però també esdevingué d'alguna manera el gran especialista en l'arqueologia del Baix Camp durant la postguerra, per la qual cosa també va efectuar algunes recerques en jaciments romans, fruit de les quals és la presència d'alguns materials al museu que avui porta el nom d'aquest investigador, en homenatge.

Altres materials procedeixen de troballes casuais, així com de les prospeccions dutes a terme a partir dels anys setanta del segle xx per part de l'arqueòleg Jaume Massó, actual director d'aquest museu.

Un cas a part és el de la vil·la romana dels Antigons (Reus), on l'excavació en els anys 1977-78 d'un important abocador d'època severiana fou l'origen d'una

importantíssima col·lecció de materials. Aquestes excavacions foren dirigides per la Dra. Lluïsa Vilaseca, amb la direcció tècnica de Jaume Massó i Ramon Capdevila. Els materials es conserven al Museu d'Arqueologia Salvador Vilaseca, a Reus.

Una altra de les grans col·leccions de la zona estudiada és la dipositada a l'Ajuntament de Riudoms, formada en la seva major part a partir de les prospeccions dutes a terme des dels anys setanta del segle xx per part de l'afecionat local Valeriano Romero, de vegades en col·laboració amb Jaume Massó. Aquesta col·lecció havia arribat a esdevenir el nucli d'un museu local, però actualment està emmagatzemada a la Casa de Cultura, tot i que alguns materials romanen visitables en vitrines. Una gran part d'aquests materials procedeixen del jaciment de Molins Nous, on Romero va dur a terme unes excavacions en els anys setanta.

Igual que en el cas de Riudoms i de Valeriano Romero, la que coneixem com a «col·lecció Ferrando» de Vila-seca es va formar bàsicament per les activitats (aquestes una mica més recents, ja a partir dels anys vuitanta) de l'afecionat local Joan Ferrando, secundat per un grup local que actualment s'ha dissolt. Malauradament, el prematur traspàs del Sr. Ferrando fa que, a diferència del cas de Riudoms, ens manqui informació de primera mà sobre les troballes. Tanmateix, tot i els problemes de procedència als quals ens referirem més endavant, es tracta d'una col·lecció força interessant per qualitat i volum.

La col·lecció d'Andreu Ollé es va formar a partir de les prospeccions (ja en els anys noranta) efectuades per aquest prehistoriador selvatà a la zona de la Selva del Camp, i ens ha proporcionat tot un seguit de materials de gran interès per a l'estudi de la romanització a la zona d'aquest municipi.

No lluny de la Selva hi ha el Museu Municipal d'Alcover, on, tot i que la major part dels seus fons no són arqueològics, sí que hi ha una interessant col·lecció procedent dels jaciments de la zona (el Cogoll i d'altres) que ha estat formada per l'afecionat local Sr. Andreu Barbarà i alguns col·laboradors. La tasca en l'arqueologia alcoverenca ha estat continuada per l'arqueòleg Josep Francesc Roig, que ens ha assessorat sobre el tema.

Per tant, aquestes sis col·leccions, de formació diversa, però relativament recent (tret del cas pioner de Lluïsa Vilaseca a Reus, les altres s'han format a partir dels anys setanta del segle xx), són per si soles una interessantíssima font d'informació sobre l'època romana al Baix Camp i a la zona del Tarragonès i de l'Alt Camp situada a la dreta del riu Francolí, que han estat objecte d'aquest estudi.

Tot seguit ens referim específicament a cada col·lecció, amb l'explicació dels materials que la componen.

4.2. Anàlisi de les col·leccions

Museu d'Arqueologia Salvador Vilaseca (Reus)

Pel seu volum i la seva entitat museogràfica, és el museu que aporta les col·leccions més importants, que de fet són diverses.

Les col·leccions que es troben en aquest museu són les següents:

- El Vila-sec (Alcover) = el Burguet
- La Buada (Reus)
- Els Antigons (Reus)
- El Vilar o l'Hort Lluny (Reus)
- Mas de l'Ambrós (Reus)
- Mas del Rofes (Reus)
- Mas de Valls (Reus; tomba de tègules)
- Monterols (Reus)
- Les Timbes (Riudoms) = la Timba del Castellot

La col·lecció més important és la del jaciment romà dels Antigons, situat al terme de Reus però ja al costat de la Canonja, on les excavacions dutes a terme en els anys 1977-78 sota la direcció de Lluïsa Vilaseca i dutes a terme per Jaume Massó i Ramon Capdevila varen proporcionar milers de fragments ceràmics, que abasten des del període tardorepublicà fins a l'antiguitat tardana, i d'entre els quals destaquen els procedents d'un important abocador d'època severiana. Com s'ha dit aquests materials, especialment les ceràmiques, que foren inventariades per Ramon Jàrrega i Loïc Buffat, són objecte d'un estudi monogràfic dins d'aquesta sèrie de publicacions.

Els materials més antics trobats al jaciment dels Antigons podrien remuntar a l'edat del bronze; tanmateix, n'hi podria haver alguns del període ibèric ple, com es dedueix de la presència de ceràmiques comunes ibèriques i d'algunes formes de la ceràmica campaniana A (dos fragments de possible Lamboglia 27 o 33) i àmfora grecoitàlica. La majoria dels materials anteriors al canvi d'era corresponen a l'època tardorepublicana, concretament al període comprès entre la segona meitat del segle II i mitjans de l'I aC. Destaca l'abundància de materials propis de la segona meitat del segle II i la primera meitat o tercer quart de l'I aC, com es desprèn de la ceràmica campaniana A tardana (formes Lamboglia 3, 5, 7 i potser 8), B (formes Lamboglia 2, 5 i 5-7 o 8) i B-oïde (formes Lamboglia 2 i 5-7 o 8), així com de les àmfores itàliques (formes Dressel 1 A, B i C).

Tot i que no s'ha trobat cap estrat ni estructura datable en aquest període, hi ha una bona col·lecció de materials ceràmics datables en els segles I i II dC. S'ha documentat sigil·lada itàlica, de la qual la majoria de les formes constatades correspon a la fase clàssica de la producció (15 aC-15 dC), encara que n'hi ha algunes (formes Conspectus 20.4 i 21.3) que es daten entre els anys 40 i 80 dC. La sigil·lada gèl·lica (el 20,89 %

del total de les sigil·lades de vernís roig i el 8,58 % de les sigil·lades altimperials) és més abundant, fenomen habitual a la costa catalana. El període més ben representat d'aquesta producció és el de Claudi a Neró o Vespasià, però també cal destacar l'important percentatge (33,33 % del total) de les formes que es poden datar entre Vespasià i Trajà, o fins i tot més tard. S'ha documentat també algun exemplar de sigil·lada gàlica *marmorata*.

La sigil·lada hispànica assoleix uns percentatges elevadíssims (76,19 % del total de les sigil·lades de vernís roig i el 31,32 % de les sigil·lades altimperials). Això s'explica tant per la important presència d'aquesta producció al Camp de Tarragona com (i especialment) per l'abundància d'aquestes sigil·lades a l'abocador del segle III, al qual després ens referirem.

S'ha documentat també un petit conjunt de ceràmica de parets fines, així com altres produccions més estranyes, la *terra nigra* i la *terra rubra* procedents de la Gàl·lia, fins ara desconegudes a *Hispania*. D'aquest període hi ha un escadusser conjunt de llànties de volutes (forma Dressel 9) a les quals pertany la marca CCLO.SVC, corresponent a *Caius Clodius Successus*, que es data en el segle I.

Un dels elements més importants d'aquesta fase la constitueixen les àmfores produïdes als forns de la vila. Paradoxalment, s'ha documentat un escàs nombre de fragments, però malgrat tot hi ha prou elements (exemplars mal cuits) que documenten la producció d'àmfores de les formes Dressel 2-4 i Dressel 7-11 (aquestes segurament en menor quantitat). Les Dressel 2-4 contenen vi, però desconeixem el producte que s'envasava en les Dressel 7-11, que podrien haver contingut salaons o algun altre producte.

Tant per quantitat com per qualitat, els materials ceràmics més interessants són els que foren trobats en el gran abocador de finals del segle II o (més probablement) d'inicis del segle III. Diríem que és el conjunt del Mediterrani occidental on s'ha constatat un nombre més gran d'exemplars, singularment pel que fa a la ceràmica africana de cuina. Destaca la presència de sigil·lada hispànica i s'hi ha documentat una bona quantitat de grafit. L'abundància de formes tardanes, com la Dragendorff 44 i especialment l'anomenada Ritterling 8, indica que gran part d'aquesta producció correspon a la fase de l'abocador.

Els més de 3.000 exemplars de la sigil·lada africana A demostren la gran implantació comercial que tingué aquesta producció a la costa catalana. Constitueix el 58,89 % del total de sigil·lades altimperials del jaciment. La presència abundant de les formes Hayes 16, 17, 27, 131, 136, 140, 147 i 160, i molt especialment Hayes 14 (en les seves variants A i B), correspon ben clarament a un horitzó d'època severiana, encara que hi ha també formes més antigues. S'han trobat també algunes ceràmiques vidrades romanes que, per paral·

lels amb altres exemplars coneguts, podem considerar com a contemporànies de l'abocador, tot i que generalment se les data en el segle I.

L'espècie ceràmica més abundant és la ceràmica africana de cuina, que assoleix les xifres més elevades documentades en un jaciment romà al Mediterrani occidental (si més no, en un jaciment rural). S'han documentat més de 7.700 fragments amb forma; constitueix el 33,31 % del total de ceràmiques altimperials i el 99,81 de la ceràmica comuna.

S'han trobat també altres exemplars de ceràmiques comunes africanes, les anomenades *africana de pasta rosada* i *africana de pasta groga*, respectivament, així com imitacions de la ceràmica africana de cuina, el lloc de producció de les quals roman desconegut. També cal destacar la presència de ceràmica coríntia romana, datada de mitjans del segle II a la meitat del segle III, que representa el conjunt més abundant d'aquest tipus de ceràmica trobat a Catalunya, i probablement a *Hispania*.

S'ha identificat una producció de ceràmica comuna que, per les seves característiques físiques (molt similars a les de les àmfores tarraconenses; pasta, de color vermell amarronat, amb desgredant de quars i algunes partícules grises, que probablement són també quars) hem considerat produïdes en algun lloc de l'ager *Tarraconensis*, i que hem proposat anomenar *comuna oxidant tarraconense* i *comuna reduïda tarraconense*, aquesta darrera molt menys abundant. És una producció força abundant, ja que constitueix el 35,79 % de la ceràmica comuna del jaciment, excloent-ne l'africana de cuina. En alguns casos apareix en aquestes ceràmiques una línia de pintura vermella a la zona de contacte entre el coll i el cos.

Hi ha també una bona quantitat de llànties anomenades de disc o Dressel 20. Alguns exemplars presenten segells, en què destaquen els de *Caius Iunius Draco* i *Mauricius* o *Mauricius*, ambdós de probable procedència africana i datats entre la segona meitat del segle II i inicis del III.

Del segle III gairebé no s'han trobat materials, però cal destacar l'aparició de dos plats sencers de sigil·lada africana C de la forma Hayes 50, trobats a l'interior de sengles canalitzacions, on havien estat llençats. En canvi, hi ha més materials de l'antiguitat tardana, entre els quals destaca la sigil·lada africana D, que constitueix el 43,78 % del total de les ceràmiques fines tardoantigues i és la vaixel·la de taula d'importació dominant. La majoria de les formes (Hayes 50 B, 56, 58 B, 59, 60, 61 A, 63, 64, 65, 67 i 91 A o B, i 91 B, i Ostia III, 128) correspon al període comprès entre el segle IV i la primera meitat del V.

S'han trobat també productes gàl·lics tardoantics, concretament la ceràmica anomenada *lucente* (forma Lamboglia 1/3 i potser també la 2/37), així com l'anomenada DSP o sigil·lada gal·la tardo romana grisa

i ataronjada (formes Rigoir 15, 18 i 6, per ordre d'importància). S'ha documentat també sigil·lada hispànica tardana, que constitueix el 5,54 % del total de les ceràmiques fines tardoantigues i és el tercer grup més ben representat després de la sigil·lada africana D i la ceràmica *lucente*.

Pel que fa a les àmfores, les africanes són majoritàries: constitueixen el 61,87 % de les àmfores tardoantigues. El període més ben representat de les àmfores africanes és el del baix Imperi, és a dir, el segle iv i la primera meitat del v, tot i que hi ha exemplars del segle vi (forma Keay 62), així com algun exemplar de *spatheion* i un possible exemplar d'àmfora umbilicada, datables vers el segle vii. Les àmfores orientals corresponen al 19,06 % de les àmfores tardoantigues; són les segones en importància darrere de les africanes i van lleugerament per davant de les sud-hispàniques. Aquestes darreres corresponen al 17,81 % del total de les àmfores tardoantigues; destaca sobretot l'àmfora oliera de la forma Dressel 23 (de la qual s'han documentat exemplars del segle iv, però també altres d'evolucionats del segle v), seguida de les formes Almagro 50-Keay 16 i Almagro 51-Keay 19.

Finalment, podem destacar la presència testimonial d'àmfores (probablement vineres) itàliques de la forma Keay 52, així com de la producció tarraconense tardoantiga que anomenem tipus La Solana o «tipus 2», de contingut desconegut (vi?), que es data en el segle vi.

Al mateix museu, a més dels trobats a la vil·la dels Antigons, tenim materials d'altres procedències (el Vilar o l'Hort Lluny, la Buada...), aplegats (en total, només 126 exemplars) en la seva major part a partir de l'activitat del Dr. Salvador Vilaseca, a mitjan segle xx. Així, aquest museu és un dels de referència a l'hora d'estudiar la romanització a l'àrea de l'antic *ager Tarraconensis*.

Del jaciment del Vilar o l'Hort Lluny procedeix una làpida de marbre (volum tercer, IRAT 37) i una àrula de marbre, amb un cercle o corona en relleu. Hi ha un petit grup de materials ceràmics procedents d'aquest jaciment. Corresponen a àmfores africanes (de les quals hi ha una forma Keay 35 B sencera), així com alguns fragments (un pivot d'àmfora lusitana, probablement d'enterrament). Hi ha també una àmfora sud-hispànica semicompleta (en manca la vora), de la forma Almagro 51 A/B-Keay 23; corresponia a l'enterrament d'un nen petit. Altres materials són una tapadora de pedra, probablement per a un *dolium*, i un morter de pedra, que correspon a algun element arquitectònic reaprofitat (presenta un forat de grapa al fons), així com una tomba de tègules (actualment reinstal·lada en sala). Per tant, els elements ceràmics datables que tenim, tot i que la inscripció apunta vers l'alt Imperi, són àmfores del segle v, corresponents a una necròpoli.

Els materials de la Buada corresponen a sigil·lada itàlica (Conspectus 17), gàl·lica (Drag. 27 possible Drag. 30), sigil·lada hispànica (forma Drag. 29 B), africana A (formes Hayes 3 C, 9 A i 14 B, i possible Hayes 158), ceràmica africana de cuina (Hayes 23 B, 181, 196 i 197), possible sigil·lada africana C tardana (Hayes 73?), sigil·lada africana D (Hayes 61 B i un fons decorat amb palmetes), ceràmica de vernís intern roig pompeïà i ceràmica comuna, així com un fragment de ceràmica de parets fines, amb decoració de barbotina.

Pel que fa a les àmfores, hi ha alguns fragments d'àmfora tarraconense (especialment Dressel 2-4 –tant la clàssica com l'evolucionada–, però també les formes Oberaden 74 i Dressel 7-11, així com un fragment de marca amb el text CR). Hi ha també un coll d'àmfora africana, forma Keay 35 A, i una vora d'àmfora bètica (forma Dressel 23 C).

Un element força interessant és la presència d'un amuntegament de tègules mal cuites i soldades entre si, clara demostració de la seva producció al taller de la Buada. Finalment, podem esmentar també la presència de quatre fragments de marbre procedents d'aquest jaciment.

Els altres materials antics del museu ja són més escadussers. Podem esmentar una tomba de tègules sencera, procedent del Mas de Valls; una vora de sigil·lada itàlica decorada, forma Conspectus R 9.1, decorada amb un cap de Bacus, així com unes gerres de ceràmica comuna, trobades a Monterols, actualment al casc urbà de Reus; un fragment de vora de sigil·lada africana D (forma Hayes 59) del Mas de l'Ambròs; dues vores de sigil·lada africana D (formes Hayes 80 i 80 B o 81), una de sigil·lada hispànica tardana (possible Drag. 37 tardana), a més de fragments informes d'àmfora africana, probablement d'enterrament, tots ells del Mas del Rofes (Reus).

Cal destacar també un petit grup de materials procedent de les Timbes (Riudoms), és a dir, de la Timba del Castellot, que consisteixen en dos bols de sigil·lada gàl·lica i hispànica decorada (ambdós de la forma Drag. 37), un fragment informe, decorat, de ceràmica de parets fines, i una cassola de ceràmica africana de cuina (forma Hayes 23 A), així com una gerra biansada de ceràmica comuna i una gerra monoansada, decorada amb una banda de pintura vermella a la panxa, del mateix tipus documentat al Mas d'en Gras i als Antigons.

Aquest petit grup de materials, tret de la sigil·lada de Monterols, datable en època d'August, són d'un ajut relatiu per a l'estudi dels altres jaciments. Pel que fa al Mas de Valls, són molt més esclaridors els materials conservats en la col·lecció que hi ha a la masia mateixa. En els casos del Mas de l'Ambròs i del Mas del Rofes, les prospeccions han proporcionat més materials, tot i que els que es conserven al Museu d'Arqueologia Salvador Vilaseca permeten donar una cronologia del segle iv per al primer jaciment i ja del segle v per al segon,

encara que els materials de les prospeccions demostrin que ambdós tingueren una vida més llarga. Finalment, els materials de la Timba corresponen als segles I-II o inicis del III, com ho indica en el darrer cas la gerra amb una banda pintada, producció que hem documentat al Mas d'en Gras i als Antigons amb aquesta cronologia.

En resum, i sense menystenir els materials d'altres procedències, podem afirmar que la col·lecció més important de materials romans del Museu d'Arqueologia Salvador Vilaseca és la dels Antigons, fonamentalment els que corresponen a l'abocador del segle III, que és un dels més interessants que coneixem a la Mediterrània occidental.

Col·lecció de la Casa de Cultura de Riudoms (antic Museu Municipal)

Aquesta col·lecció està formada per materials procedents de jaciments riudomencs, però també d'altres procedències. És la que té una major abundància i varietat de jaciments, així com un important volum de materials (*ca.* 3.500 unitats). Si no fos pel jaciment dels Antigons, la col·lecció més important per nombre de materials seria la de Riudoms. Els jaciments són els següents:

- Vil·la romana d'Alforja (Alforja)
- Hostal Don Juan (Cambrils)
- Mas del Xaranga (Cambrils) = Villahermosa
- La Buada (Reus)
- Mas de l'Ambrós (Reus)
- Capella de la Verge Maria (Riudoms)
- Mas d'Antoni Corts / les Planes del Roquís (Reus-Riudoms)
- L'Hort del Pelat (Riudoms)
- Mas de Barenys (Riudoms)
- Mas de Don Felip (Riudoms)
- Mas de Gomandí (Riudoms)
- Mas d'en Toda (Riudoms)
- Molins Nous (Riudoms)
- La Timba del Castellot (Riudoms)
- Sota la Timba del Castellot (Riudoms)

Els materials d'aquesta col·lecció corresponen al que fou el Museu Municipal de Riudoms, actualment estan dipositats a la Casa de Cultura d'aquesta població. La major part d'aquests materials són fruit de l'intens treball de prospecció dut a terme per Valeriano Romero, que va realitzar una sèrie de treballs d'excavació a la vil·la romana de Molins Nous, situada al terme municipal de Riudoms, a més d'una intensa activitat prospectorà, que ha donat com a resultat que Riudoms i les àrees del voltant (singularment el terme de Cambrils) siguin un dels municipis més ben coneguts (si més no, pel volum de materials arqueològics) de tot el Camp de Tarragona.

Destaquen especialment els materials del jaciment de Molins Nous, que fou objecte d'una excavació no

oficial de Valeriano Romero en els anys vuitanta, i que ha proporcionat un bon nombre de materials compresos entre l'època romana republicana i l'antiguitat tardana. També és important el volum de materials del Mas del Xaranga de Cambrils, amb la mateixa seqüència cronològica, que aquí es pot allargar fins al segle VI per la troballa de fragments d'àmfora africana de la forma Keay 61. De la Timba del Castellot, tant del poblat ibèric com del jaciment romà annex, procedeix també un bon nombre de materials amb el mateix ventall cronològic que els anteriors.

Especialment interessant és el conjunt del Mas d'en Toda, que quant a prospeccions no ha proporcionat gaires materials, mentre que els de la col·lecció permeten constatar que es tractava d'una vil·la romana força important. El jaciment de l'Hort del Pelat és una vil·la romana situada a l'actual casc urbà de Riudoms i on, tot i que s'hi han dut a terme excavacions arqueològiques (sumàriament publicades), el conjunt de materials dipositats a la col·lecció que esmentem és de gran interès per a la seqüència cronològica de la vil·la. Els materials del Mas de l'Ambrós (Reus) permeten complementar els dipositats al Museu d'Arqueologia Salvador Vilaseca de Reus i els proporcionats per les prospeccions, que denoten que es tractava d'una vil·la romana força important.

La Buada, el Mas de Gomandí i el Mas d'Antoni Corts (o les Planes del Roquís) són tres dels antics centres terrissers situats a la comarca del Baix Camp on es produïen les àmfores destinades a envasar el vi tarraconense. Per tant, els materials de la col·lecció són de gran interès per a l'estudi d'aquesta producció, ja que entre altres coses hi ha la major part de l'escàs nombre dels segells fins ara atribuïts a aquesta col·lecció.

Els altres jaciments ja estan representats en molta menor quantitat, però tenen el seu interès. Del Mas de Barenys procedeix un petit conjunt de ceràmiques tardoantigues que podem associar a la necròpoli identificada en aquest indret. També hi ha materials de l'Hostal Don Juan (Cambrils), el Mas de Don Felip (Riudoms; un únic fragment), l'anomenada «vil·la romana d'Alforja» (jaciment que no hem localitzat) i la Capella de la Verge Maria (Riudoms), al casc urbà de la població, on entre materials medievals i moderns s'han trobat alguns fragments ceràmics d'època romana que indiquen l'existència d'algun hàbitat d'aquesta època a l'indret, prou allunyat de l'Hort del Pelat per poder considerar-lo un jaciment diferent.

Museu Municipal d'Alcover

Encara que el volum de materials sigui significativament menor (*ca.* 475 unitats), no hem d'oblidar el que es conserva a la col·lecció del Museu Municipal d'Alcover, municipi que, encara que està situat a l'actual comarca de l'Alt Camp, pel fet de trobar-se a la

vora dreta del Francolí ha format part de l'àrea d'estudi d'aquest projecte. La col·lecció dels materials d'aquest museu ha estat fruit de l'activitat de diversos aficionats locals, singularment d'Andreu Barbarà, amb el concurs professional durant els darrers anys d'arqueòlegs com l'alcoverenc Josep Francesc Roig.

No hi ha un gran nombre de materials ni jaciments representats, ja que la col·lecció arqueològica no és la més abundant en aquest museu. A més, hi ha materials de jaciments situats fora de l'àrea d'estudi del PAT, per la qual cosa no els hem tingut en compte aquí. Els jaciments que estan representats en aquesta col·lecció i que ens interessen són els següents:

El Burguet (Alcover)
 Camí del Molí (Alcover)
 El Cogoll (Vilallonga del Camp)
 El Degotall (Alcover)
 Les Prades o Mas Roig (Alcover)
 Els Segalés (Alcover)

A la zona del Burguet es localitza un jaciment que ha estat confós amb el proper del Vila-sec, cosa que ha donat peu a denominacions errònies en la bibliografia anterior (Járrega 1995 i 1996) però que actualment podem superar gràcies a la diferenciació entre ambdós jaciments, segons ens indica l'arqueòleg alcoverenc Josep Francesc Roig. Curiosament, només dos colls d'àmfora del Vila-sec, estudiats en les publicacions esmentades i que llavors s'havien atribuït al Burguet, es conserven al Museu d'Arqueologia Salvador Vilaseca, a Reus, mentre que no n'hi ha cap al Museu d'Alcover. Cal dir que el Vila-sec ha estat darrerament objecte d'excavacions arqueològiques, dirigides per Josep Francesc Roig, que han permès identificar diversos forns, i que estan en fase d'estudi.

Els jaciments del Camí del Molí, el Degotall i les Prades o Mas Roig, tots ells situats al terme d'Alcover, han proporcionat materials d'època romana republicana i del segle I dC. Tanmateix, el de les Prades o Mas Roig no l'hem pogut localitzar, raó per la qual no s'ha pogut incloure a la base de dades, encara que es té en compte la seva col·lecció de materials en l'estudi de les ceràmiques de l'ager *Tarraconensis*.

Finalment, amb la denominació del Cogoll o el Carxol (que varia segons les etiquetes que acompanyen les capses del material) es recull un únic jaciment, que correspon a la important vil·la romana associada a un mausoleu que està situada actualment al terme municipal de Vilallonga del Camp. Els materials d'aquesta col·lecció permeten complementar els identificats en les prospeccions.

Col·lecció Ferrando de Vila-seca

La col·lecció Ferrando de Vila-seca fou aplegada per l'estudiós local Joan Ferrando. Aquesta col·lecció correspon a materials ibèrics (probablement d'època

republicana) i romans, la majoria dels quals corresponen a la vil·la de la Canaleta. Malauradament, aquest investigador local va morir fa uns anys i gran part de la col·lecció no té una procedència segura, ja que hi manquen les dades de registre. Hi ha altres jaciments romans de la zona (com per exemple, la vil·la trobada als actuals terrenys de l'empresa Bayer) que estan recollits en aquesta col·lecció, però que no podem saber si són més abundants perquè la major part de la col·lecció, com dèiem, no presenta dades que en registrin la procedència. Tanmateix, en la major part dels casos deuen procedir de la Canaleta, com ho indica la troballa de perfils sencers de sigil·lada itàlica i gàl·lica, que s'hi deurien trobar (així consta en algun cas), com especialment d'àmfores, començant per les que tenen els segells *PHILODAMVS* i *SEX.DOMITI*, que sabem que es produïen en aquest taller. Per aquesta raó, als materials de la col·lecció Ferrando se'ls ha donat un doble tractament: s'esmenten quan s'estudia el taller de la Canaleta (vegeu el capítol corresponent, en aquest mateix treball) i es tracten de manera específica com a col·lecció unitària que, si més no, proporciona una idea de conjunt sobre les ceràmiques romanes a la zona de Vila-seca.

Tot i la problemàtica concreta d'aquesta col·lecció que s'acaba d'esmentar, hi podem identificar els següents jaciments:

Salou Galas (Salou)
 Carrer 11 de Setembre (Vila-seca)
 Vil·la de Barenys-l'Espinac (Vila-seca)
 La Canaleta (Vila-seca)
 Uniquímica (Vila-seca)
 Vil·la Bayer (Vila-seca)
 Cementiri de Vila-seca (Vila-seca)

El primer continua sent de difícil identificació, així com el del Carrer 11 de Setembre; per aquesta raó, a la base de dades s'han atribuït els seus materials directament al conjunt de la col·lecció Ferrando, per bé que es pren nota de la seva existència. Els altres són jaciments ja més ben coneguts. Els materials de la vil·la Bayer tenen un especial interès, ja que són els únics que es coneixen d'aquest jaciment, actualment impropsectable per trobar-se dins el recinte del complex industrial Bayer. Destaquen grans fragments d'un mosaic de tesselles blanques (no sabem si era monocrom o policrom) de considerable grandària. Amb el nom de l'Espinac, es recull en les etiquetes que acompanyen el material el jaciment que actualment coneixem com a vil·la de Barenys, on s'han dut a terme recents treballs d'excavació.

Tanmateix, com s'ha dit més amunt, el jaciment més important és el de la Canaleta, d'on deu procedir la major part de la col·lecció, tot i que no en tenim constància per l'absència d'etiquetes que acompanyin el material. Destaca la presència de grans fragments de *dolia*, que deuen correspondre a un magatzem. A

més, hi ha un interessant conjunt de sigil·lada itàlica i sud-gàl·lica, com una Dragendorff 29 de producció *marmorata* que, en aquest cas sí, consta com a procedent de la Canaleta, així com els fragments d'àmfores Oberaden 74, relativament abundants, dels quals molts tenen la marca PHILODAMVS (i en un cas SEX. DOMITI) que era pròpia d'aquest taller. Sobre la producció ceràmica de la Canaleta hi ha un capítol específic en aquesta mateixa obra.

Col·lecció del Mas de Valls (Reus)

Al Mas de Valls, al terme municipal de Reus, es conserva també una important col·lecció de materials (ca. 330 unitats, sobretot ceràmiques) procedents de les excavacions efectuades en aquest indret en els anys trenta i quaranta del segle xx, per part de Salvador Vilaseca i de Miquel Carreras. Actualment, la propietat d'aquesta masia, que correspon a la indústria vinícola De Muller, conserva aquesta col·lecció, que ens ha permès estudiar.

En aquest cas, es tracta d'una col·lecció on està representat un únic jaciment, el de Mas de Valls o Pòrpores (pel nom del mas i de la partida, respectivament). Hi ha una important quantitat de ceràmica ibèrica, corresponent al jaciment d'època tardorepública, però també hi ha material d'època imperial, que arriba fins a l'antiguitat tardana. Podem destacar una marca en àmfora tarraconense fins ara desconeguda amb el text KATO.

Col·lecció d'Andreu Ollé, de la Selva del Camp

Finalment, una altra important col·lecció arqueològica que es conserva, a part de la que trobem als museus, és la que ha format el prehistoriador i arqueòleg selvatà Andreu Ollé, de la Universitat Rovira i Virgili, que ha aplegat tot un seguit de materials arqueològics (ca. 420 unitats) procedents de prospeccions dutes a terme en diversos jaciments arqueològics del terme municipal de la Selva del Camp, la qual cosa contribueix que aquesta àrea sigui una de les més ben conegudes de l'antic *ager Tarraconensis*, quant a materials.

Els jaciments documentats en els materials d'aquesta col·lecció són els següents:

- Barranc de Sales (la Selva del Camp)
- Mas d'en Bertran (la Selva del Camp)
- Mas del Cristià (la Selva del Camp)
- Mas Nolles (la Selva del Camp)
- El Prat (la Selva del Camp)
- El Vilar de la Font de l'Albelló (la Selva del Camp)
- El Vilar de la Quadra del Paborde (la Selva del Camp)
- Camí de Tarragona, prop del Mas del Belltall (la Selva del Camp)

Tots aquests jaciments corresponen a l'època romana, i molt probablement es tracta de vil·les. Tots ells estan situats al terme municipal de la Selva del Camp. Aquesta relativa abundància coincideix amb les dades proporcionades per les prospeccions, ja que la zona de la riera de la Selva fou una de les més poblades de l'*ager Tarraconensis*. D'entre aquests jaciments, del Barranc de Sales i el Vilar de la Quadra del Paborde només se'n coneixen materials gràcies a aquesta col·lecció, perquè no se n'ha obtingut cap de les prospeccions. Pel que fa al Camí de Tarragona, prop del Mas del Belltall, el Mas d'en Bertran, el Mas Nolles i el Vilar de la Font de l'Albelló, presenten abundància de materials tant de les prospeccions com de la col·lecció, amb un ventall cronològic que abasta totes les èpoques romanes. Cal destacar també la presència de monedes, procedents dels jaciments del Barranc de Sales, Prat i Camí de Tarragona, prop del Mas del Belltall, la majoria baix-imperials (tret d'una, del darrer, un as ibèric d'*Illirta*), que tenen força interès pel fet que no coneixem gaires monedes romanes a l'àrea estudiada.

Per tant, entre les col·leccions preexistents i els materials recollits directament en les prospeccions del projecte (tant les extensives com les intensives) s'ha pogut aplegar una important quantitat de materials ceràmics, que ens permeten no sols apropar-nos a través seu a aspectes merament tipològics i cronològics, sinó també efectuar una aproximació històrica al comerç i l'economia en època romana d'aquesta àrea de l'*ager Tarraconensis*.

4.3. Estudi dels materials arqueològics

La formació d'una col·lecció pot tenir un origen molt divers d'un cas a un altre; d'altra banda, molts jaciments que estan representats en les col·leccions també han proporcionat materials de prospecció, però en altres casos no és així. De tota manera, creiem que és útil contrastar el nombre de materials que han proporcionat les col·leccions per a cada jaciment, i contrastar-ho eventualment amb les dades proporcionades per les prospeccions. Tot seguit presentem els resultats, ordenant els jaciments a partir dels moderns termes municipals i prescindint la col·lecció a què pertanyen. En els casos en què coneixem materials procedents de prospecció del mateix jaciment, s'indica solament la quantitat corresponent a les col·leccions, ja que la documentada en les prospeccions es consigna al capítol corresponent. D'altra banda, tampoc no s'han tingut en compte els materials constructius o no ceràmics, ni les peces de terrissa medieval o moderna. Tampoc no s'inclouen les atribucions dubtoses que hem detectat a la col·lecció Ferrando, és a dir, els possibles jaciments de Salou Galas, Carrer 11 de Setembre i Cementiri de Vila-seca.

Els materials dels Antigons no s'han inclòs a la base de dades, com s'ha dit en altres ocasions, per tal que no

distorsionin els resultats generals, ja que la quantitat de materials que ha aportat és desmesurada en relació amb altres jaciments. A més, els materials dels Antigons són objecte d'un estudi a part, per la qual cosa no ens hi referirem aquí.

Els jaciments. Freqüència de les troballes

El Burguet (Alcover): 3 exemplars.
 Vil·la del Cogoll (Vilallonga del Camp): 205 exemplars.
 El Degotall (Alcover): 198 exemplars.
 Camí del Molí (Alcover): 7 exemplars.
 Les Prades o Mas Roig (Alcover).
 Els Segalés (Alcover): 8 exemplars.
 El Vila-sec (Alcover): 2 exemplars.
 Vil·la romana d'Alforja (Alforja).
 Hostal Don Juan (Cambrils): 16 exemplars.
 Mas del Xaranga (Cambrils): 663 exemplars.
 Els Antigons (Reus): 17.502 exemplars.
 La Buada (Reus): 109 exemplars.
 Mas de l'Ambrós (Reus): 98 exemplars.
 Mas d'en Rofes (Reus): 4 exemplars.
 Mas de Valls (Reus): 260 exemplars.
 Monterols (Reus): 5 exemplars.
 El Vilar o l'Hort Lluny (Reus): 6 exemplars.
 Capella de la Verge Maria (Riudoms): 1 exemplar.
 Mas d'Antoni Corts / les Planes del Roquí (Reus-Riudoms): 247 exemplars.
 L'Hort del Pelat (Riudoms): 111 exemplars.
 Mas de Barenys (Riudoms): 158 exemplars.
 Mas de Don Felip (Riudoms): 1 exemplar.
 Mas de Gomandí (Riudoms): 145 exemplars.
 Mas d'en Toda (Riudoms): 230 exemplars.
 Molins Nous (Riudoms): 780 exemplars.
 La Timba del Castellot (Riudoms): 8 exemplars.
 Sota la Timba del Castellot (Riudoms): 280 exemplars.
 Barranc de Sales (la Selva del Camp): 6 exemplars.
 Mas d'en Bertran (la Selva del Camp): 68 exemplars.
 Mas del Cristià (la Selva del Camp): 23 exemplars.
 Mas Nolles (la Selva del Camp): 34 exemplars.
 Prat (la Selva del Camp): 238 exemplars.
 El Vilar de la Font de l'Albelló (la Selva del Camp): 16 exemplars.
 El Vilar de la Quadra del Paborde (la Selva del Camp): 13 exemplars.
 Camí de Tarragona, prop del Mas del Belltall (la Selva del Camp): 10 exemplars.
 La Canaleta (Vila-seca): 3.153 exemplars.
 Uniquímica (Vila-seca). 605 exemplars.
 Vil·la de Barenys (Vila-seca): 369 exemplars.
 Vil·la Bayer (Vila-seca): 310 exemplars.
 Col·lecció Vila-seca (jaciments indeterminats): 527 exemplars.

Resultats per èpoques i espècies ceràmiques

Com es fa en el cas de les prospeccions, ens interessa aquí constatar les proves proporcionades per aquestes col·leccions ordenant-les per produccions i cronològicament. També aquí es considera el percentatge entre el nombre de jaciments que ha proporcionat determinats materials en relació amb el total conegut a l'àrea d'estudi del PAT. Això contribueix a tenir més dades comparatives, que permetin valorar la importància de l'estudi de les col·leccions per al coneixement del poblament rural romà i per a la datació dels jaciments.

Així, en el cas que analitzem en primer lloc, quan diem que l'àmfora itàlica és present en 14 de 62 jaciments volem dir que, d'un total de 62 jaciments on s'ha documentat aquest tipus de ceràmiques, n'hi ha 14 en els quals el material correspon a col·leccions. Per tant, el percentatge del 22,58 % correspon a la proporció de jaciments amb ceràmica itàlica documentats a partir de les col·leccions en relació amb el total de jaciments on es coneix àmfora itàlica. Cal dir que en alguns casos hi ha material tant de col·leccions com de prospeccions, però ens hem limitat aquí a valorar el paper específic del material de les col·leccions.

Època romana republicana

Tipus	Nombre	Percentatge
Campaniana A	19 de 31	61,29
Campaniana B	9 de 15	60
Campaniana B-oïde	9 de 16	56,25
Campaniana C	0 de 0	0
Llàntia de vernís negre	1 d'1	100
Parets fines republicanes	0 de 3	0
Roig intern pompeïà	5 de 9	55,55
Comuna itàlica	5 de 15	33,33
Comuna ibèrica	18 de 66	27,27
Grisa de la costa	7 de 8	87,50
Ceràmica d'engalba blanca	3 de 3	100
Àmfora itàlica	14 de 62	22,58
Àmfora ibèrica	10 de 39	25,64
Àmfora tarraconense Dr. 1	3 d'11	27,27
Àmfora púnica	4 de 15	26,66

Tipus	Nombre	Percentatge
Àmfora punicoebusitana	3 de 19	15,78
Àmfora tripolitana republicana	1 de 3	33,33

L'alt Imperi. Èpoques julioclàudia i flàvia

Tipus	Nombre	Percentatge
Terra sigil·lada itàlica	26 de 44	59,09
Terra sigil·lada sud-gàl·lica	24 de 69	34,78
Terra sigil·lada hispànica	26 de 63	41,26
Parets fines	12 de 24	50
<i>Terra nigra</i>	0 d'1	0
<i>Terra rubra</i>	0 d'1	0
Llàntia	12 de 14	85,71
Àmfora tarraconense (sense detalls)	2 de 26	7,69
Àmfora tarraconense Tarraconense 1	1 de 3	33,33
Àmfora tarraconense Ob. 74	5 de 10	50
Àmfora tarraconense Pascual 1	2 de 13	15,38
Àmfora tarraconense Dr. 2-4	19 de 44	43,18
Àmfora tarraconense Dr. 7-11	5 de 7	71,42

L'alt Imperi. Èpoques antonina i severa

Tipus	Nombre	Percentatge
Terra sigil·lada africana A	23 de 57	40,35
Terra sigil·lada clara B	1 de 2	50
Ceràmica coríntia romana	1 de 3	33,33
Ceràmica vidrada romana	2 de 3	66,66
Africana de cuina	24 de 64	37,5

Tipus	Nombre	Percentatge
Imitacions d'africana de cuina	1 de 2	50
Africana de pasta groga	1 de 2	50
Africana de pasta vermella	1 d'1	100
Comuna tarraconense	2 de 3	66,66
Àmfora tarraconense Dr. 2-4 evolucionada	11 de 16	68,75
Àmfora tarraconense imitació de Gauloise 4	0 d'1	0
Àmfora Gauloise 4	2 de 4	50
Àmfora africana altimperial	4 de 8	50
Àmfora tripolitana altimperial	0 d'1	0
Àmfora itàlica tipus Gricignano	3 de 3	100

La crisi del segle III

Tipus	Nombre	Percentatge
Terra sigil·lada africana C	9 de 18	50

L'antiguitat tardana

Tipus	Nombre	Percentatge
Terra sigil·lada hispànica tardana	4 de 6	66,66
Terra sigil·lada africana C tardana	1 de 2	50
Terra sigil·lada africana D	18 de 31	58,06
Terra sigil·lada africana E	0 d'1	0
Terra sigil·lada <i>lucente</i>	7 de 12	58,33
Terra sigil·lada xipriota	2 de 2	100
<i>Late Roman C</i>	1 d'1	100
DSP	4 de 4	100
Comuna pintada tardoromana	2 de 2	100

Tipus	Nombre	Percentatge
Llàntria africana	1 de 3	33,33
Àmfora africana	13 de 33	39,39
Àmfora globular umbilicada?	1 d'1	100
Àmfora sud-hispànica K. 16	1 de 2	50
Àmfora sud-hispànica K. 19	2 de 3	66,66
Àmfora sud-hispànica K. 23	4 de 4	100
Àmfora sud-hispànica Dr. 23	5 de 7	71,42
Àmfora sud-itàlica K. 52	1 d'1	100
Àmfora oriental	5 de 9	55,55
Àmfora tipus La Solana	1 d'1	100

Considerant que a la zona estudiada de l'ager *Tarraconensis* s'han comptabilitzat 212 jaciments, de 97 dels quals es coneixen materials ceràmics, i que d'aquests darrers corresponen a les col·leccions un total de 45 jaciments, podem concloure que aquests fan el 46,39 % del total de jaciments amb ceràmiques conegudes, i el 21,22 % del total de jaciments coneguts.

Conclusions

L'estudi dels materials de les col·leccions proporciona un complement insubstituïble al de les prospeccions, ja que ens permet documentar conjunts arqueològics procedents en certes ocasions d'excavacions més o menys científiques (segons els casos) però amb què podem documentar materials que resten poc o gens identificats a partir únicament de les prospeccions. És el cas de ceràmiques com la coríntia romana, la ceràmica vidrada o les anomenades DSP.

Les col·leccions permeten, d'altra banda, contrastar la importància de jaciments com els Antigons (poc representat pel que fa al material de les prospeccions, malgrat ser el jaciment que, de bon tros, ha donat més materials en l'estudi de les col·leccions) o d'altres com el Mas d'en Xaranga i Molins Nous.

També, malgrat els problemes identificatius que presenten gran part dels materials de la col·lecció Ferrando, hem de valorar especialment els materials procedents del jaciment de la Canaleta, on podem constatar clarament la producció d'àmfores de la forma Oberaden 74 (s'ha documentat un rebuig de forn,

fragment de vora, coll i nanses) que portaven el segell PHILODAMVS i, en un cas, SEX.DOMITI.

Pel que fa als càlculs de percentatges que hem fet per tal de comparar l'aportació de les col·leccions amb la de les prospeccions, cal dir que és força desigual, la qual cosa es deu al fet que hi hagi un major o menor nombre d'exemplars tant de col·leccions com de prospeccions.

Començant pels materials d'època republicana, les àmfores itàliques s'han trobat al 22,58 % de jaciments, mentre que les ceràmiques campanianes tenen uns valors força més elevats: la campaniana A arriba al 61,29 % i la B al 60 %, mentre que l'anomenada B-oïde arriba al 56,25 %; són uns valors curiosament coincidents. La ceràmica de vernís intern roig pompeïà és el 55,55 %; la comuna itàlica, el 33,33 %; la comuna ibèrica, el 27,27 %; les àmfores ibèriques, el 25,64 %; les púniques, el 26,66 %; les punicoebusitanes, el 15,78 %, i les tripolitanes republicanes, el 33,33 %. En general, per tant, estan entre el 25 i el 50 %, i això s'explica probablement pel fet que són uns materials força difosos, que apareixen també en abundància a les prospeccions. En canvi, la ceràmica grisa de la costa catalana constitueix el 87,5 %, i la ceràmica d'engalba blanca arriba al 100 %. Sens dubte, aquestes dues elevades xifres s'expliquen pel fet que són materials menys abundants (o gens) en les prospeccions. Probablement podem dir el mateix pel que fa a les ceràmiques campanianes. En aquest sentit, doncs, resta palès el paper que tenen els materials de prospecció com a element de calibració d'espècies ceràmiques poc documentades en les prospeccions.

Pel que fa als materials de l'alt Imperi, i començant per les sigil·lades, la sigil·lada itàlica constitueix el 59,09 %; la sud-gàl·lica, el 34,78 %; la hispànica, el 41,26 %, i la sigil·lada africana A arriba al 40,35 %. L'elevada quantitat de la sigil·lada itàlica s'explica, com passa amb els materials republicans, per tractar-se d'una espècie no tan comuna en les prospeccions; l'índex més baix de la sigil·lada sud-gàl·lica podria indicar el contrari, mentre que les sigil·lades hispànica i africana A, en bona part contemporànies i, en certa manera, rivals en el mercat, mantenen uns percentatges força similars. També l'elevat percentatge de la ceràmica de parets fines (50 %) i especialment de les llàntries (85,71 %) s'ha d'explicar per la dificultat de la documentació d'aquest tipus de material a partir de les prospeccions, a causa de la seva fragilitat.

En canvi, altres espècies absolutament exòtiques com la *terra nigra* i la *terra rubra* només es troben en les col·leccions, i per ser més exactes, al jaciment dels Antigons.

Un fenomen similar s'observa en relació amb les àmfores altimperials. Els jaciments amb àmfores de la forma Tarraconense 1 són el 33,33 %; les Oberaden 74, el 50 o potser el 55,55 % (percentatge elevat

que s'explica per la presència dels materials del taller de la Canaleta); amb la forma Pascual 1 són tan sols el 15,38 %; amb Dressel 2-4 són el 43,18 %; amb àmfores tarraconenses (sense especificació de forma) són només el 7,69 %, i amb àmfores bètiques, el 31,03 %. En canvi, les Dressel 7-11 representen el 71,42 o el 83,33 %. La important presència d'aquesta darrera en les col·leccions contrasta amb la seva escassetat en les prospeccions, que sembla indicar que fou una forma minoritària; la representació més gran en les col·leccions podria, així, ser fruit d'una recollida selectiva. Tanmateix, aquests arguments s'han de considerar amb precaució perquè, a diferència del cas de la Dressel 7-11, la baixa presència de la forma Pascual 1 en les col·leccions no implica un elevat percentatge en les prospeccions, sinó més aviat que aquesta forma d'àmfora no tingué gaire implantació a l'*ager Tarraconensis*, i per això apareix escassament representada tant en el material de prospeccions com en el de col·leccions.

Altres produccions minoritàries són la sigil·lada clara B (que no sembla tampoc haver estat identificada amb seguretat), que representa el 50 % (però limitant-nos a un sol fragment sobre dos); la ceràmica coríntia romana, que constitueix el 33,33 % (però els exemplars dels altres dos jaciments, el Mas d'en Gras i la Llosa, no procedeixen de les prospeccions, sinó de referències bibliogràfiques), i la ceràmica vidrada romana, que és el 66,66 % (però limitant-nos també a dos de tres jaciments, i el tercer torna a ser el Mas d'en Gras). Similar és el cas de la ceràmica africana de pasta groga (50 %, un de dos jaciments), la ceràmica africana de pasta vermella (100 %, només un jaciment), la ceràmica comuna tarraconense (66,66 %, dos de dos jaciments), les àmfores gal·les Gauloise 4 (50 %, dos de quatre jaciments), les àmfores africanes altimperials (50 %, quatre de vuit jaciments) i les àmfores itàliques tipus Gricignano (100 %, tres de tres jaciments).

En contrast, la ceràmica africana de cuina ascendeix al 37,5 %, que no és una xifra ni massa alta ni massa baixa, però que correspon a un dels materials ceràmics més difosos al territori, amb una àmplia representació també entre els materials de les prospeccions.

És interessant el cas de les àmfores tarraconenses de la forma Dressel 2-4 evolucionada, que corresponen al 68,75 % (onze de setze jaciments), i que semblen correspondre a una espècie ceràmica que ens permet documentar la continuïtat dels envasaments d'àmfores vineres fins a final del segle II i probablement ben avançat el III, però que semblen haver tingut una producció i difusió menor en relació amb les Dressel 2-4 clàssiques del segle I.

Pel que fa al període de la crisi del segle III, el fòssil director clàssic és la sigil·lada africana C, que correspon al 50 %; com que es documenta, a través de les

col·leccions, en nou de divuit jaciments, ja no ens estem referint a casos puntuals com els que hem vist més amunt, sinó que sembla reforçar-se la idea que aquesta producció tingué una escadussera implantació a l'*ager Tarraconensis*, com arreu de la costa hispànica.

En contrast amb el que podríem anomenar sigil·lada africana C clàssica, la sigil·lada africana C tardana, que correspon també al 50 %, la tenim documentada en les col·leccions només en un de dos jaciments, per la qual cosa es referma que es tracta d'una producció escassa, però encara més minoritària que la sigil·lada africana C del segle III i inicis del IV.

La sigil·lada africana D, sens dubte la producció de ceràmica fina més important d'època tardoantiga, assoleix el 58,06 %, corresponent a divuit de trenta-un jaciments, una mostra prou àmplia; potser no tant, però també significatiu, és el cas de la sigil·lada *lucente*, amb un percentatge poc clar que oscil·la entre el 58,33 i el 75 %, a partir de la seva presència en set o nou (hi ha dos casos d'identificació insegura) de dotze jaciments.

En canvi, l'anomenada DSP apareix només en materials de col·leccions, i constitueix el 100 %. Menor és el percentatge de la sigil·lada hispànica tardana, el 66,66 %, mentre que el d'altres produccions més minoritàries (*Late Roman C* i sigil·lada xipriota) és molt més alt, ja que la totalitat d'aquests materials procedeix de les col·leccions, però en realitat són molt escadussers. Pel que fa a les àmfores, resta palesa també aquí la preponderància de les africanes (39,39 %), seguides de les orientals i les sud-hispàniques. Del conjunt d'aquests darreres destaca la Dressel 23, que correspon al 71,42 % del total. Minoritaris i testimonials són l'àmfora sud-itàlica de la forma Keay 52 i la probable producció tarraconense tardana que anomenem tipus La Solana, ambdues absents a les prospeccions i presents només a les col·leccions, bé que només amb un exemplar cada un.

En definitiva, els materials de les col·leccions, com dèiem, ens permeten completar el panorama ceramístic que apunten els resultats de les prospeccions, confirmar la importància quantitativa de les produccions més habituals i aportar la presència de materials minoritaris, que normalment són absents o molt escadussers en els resultats de les prospeccions. Així doncs, materials com les àmfores itàliques i tarraconenses, la sigil·lada sud-gal·lica i hispànica o la ceràmica africana de cuina són abundants tant en els materials de prospeccions com en el de col·leccions, mentre que d'altres, com la ceràmica vidrada, la coríntia romana, les anomenades DSP o les àmfores sud-itàliques i tarraconenses tardanes esmentades més amunt es troben només en els materials de les col·leccions. Això s'explica perquè els materials menys freqüents són els que tenen menys possibilitats d'ésser documentats en prospecció, i així, quan el recull de materials és molt petit, difícilment hi són representats.

Figura 1.

1. Perfil sencer d'un bol de campaniana A, forma Lamb. 36 A; 2. Fragment de tassa de sigil·lada itàlica, forma Conspectus 23.2, amb segell *in planta pedis* NAE.AT; 3. Vora d'un bol de sigil·lada itàlica, forma Conspectus 20.4, amb decoració de barbotina representant un cranc; 4. Vora d'un bol de sigil·lada itàlica, forma Conspectus 20.4, amb decoració de barbotina representant una roseta; 5. Vora d'un bol de sigil·lada itàlica, forma Conspectus 20.4, amb decoració de barbotina representant una cara humana; 6. Vora d'un plat de sigil·lada itàlica, forma Conspectus 20.4; 7. Vora de tasseta de sigil·lada itàlica, forma Conspectus 20 o 23, amb decoració de barbotina representant

un amoret tocant una trompeta (probablement de la Canaleta); 8. Vora d'un bol de ceràmica emporitana moderna o tardana, forma Casas *et alii* 1990, 236-237; 9. Perfil sencer d'un bol de ceràmica de parets fines amb decoració sorrenca, forma Mayet 35; 10. Perfil sencer d'un bol de sigil·lada itàlica, forma Conspectus 26, amb decoració de barbotina en forma de volutes. Segell: MP. BROE/HEROP; 11. Perfil sencer d'una copeta de sigil·lada itàlica, forma Conspectus 22.5. Segell: DECIM/FELIX. A l'exterior, grafit ANT; 12. Perfil sencer d'un plat de sigil·lada itàlica, forma Conspectus 19.2; 13. Perfil sencer d'un plat de sigil·lada itàlica, forma Conspectus 26.1, segell [E]RAS/TVS; 14. Peu de plat de sigil·lada sud-gàl·lica; forma Drag. 15, segell OF MVRI.

Figura 2.

1. Perfil sencer d'una copa de sigil·lada sud-gàl·lica, forma Drag. 27 C, amb grafit MI a l'exterior; 2. Perfil sencer d'un copa de sigil·lada sud-gàl·lica, forma Drag. 27 C, amb segell PATR...; 3. Perfil sencer d'un bol de sigil·lada sud-gàl·lica, forma Drag. 24-25 B, amb segell APRIV; 4. Perfil sencer d'una copa de sigil·lada sud-gàl·lica, forma Drag. 27 C, amb segell il·legible; 5. Peu de plat de sigil·lada itàlica, possible forma Conspectus

13 o 14, segell OF.PATR...; 6. Perfil sencer d'un plat de sigil·lada sud-gàl·lica, forma Drag. 18 A, amb segell MINICI (amb la C retrògrada); 7. Perfil sencer d'un plat de sigil·lada sud-gàl·lica, forma Drag. 18 A, amb segell DAMONVS; 8. Perfil sencer d'un plat de sigil·lada sud-gàl·lica, forma Drag. 29 B, amb segell [O]F.IVCVND...; 9. Fragment de vora de plat de sigil·lada sud-gàl·lica, forma Drag. 29 B.

Figura 3.

1. Fragment de vora de plat sigil·lada sud-gàl·lica, forma Drag. 29 B; 2. Fragment de paret de plat de sigil·lada sud-gàl·lica, forma Drag. 29; 3. Fragment de vora de plat de sigil·lada sud-gàl·lica, forma Drag. 29 B; 4. Fragment de paret de plat de

sigil·lada sud-gàl·lica, forma Drag. 29; 5. Fragment de peu de plat de sigil·lada sud-gàl·lica, forma Drag. 29 o 37; 6. Perfil sencer de plat de sigil·lada africana A, forma Hayes 27; 7. Perfil sencer de plat de sigil·lada africana A, forma Hayes 17.

Figura 4.

1. Vora, coll, nansa i part del cos d'una gerra de ceràmica comuna oxidada, probablement produïda al taller de la Canaleta; 2. Vora, coll, nansa i part del cos d'una gerra de ceràmica comuna oxidada, probablement produïda al taller de

la Canaleta; 3. Tapadora de ceràmica comuna oxidada; 4. Gerra de ceràmica comuna oxidada, probablement produïda al taller de la Canaleta; 5. Perfil sencer d'un plat de sigil·lada africana D, forma Hayes 105, de procedència submarina, segons sembla de la platja de la Pineda.

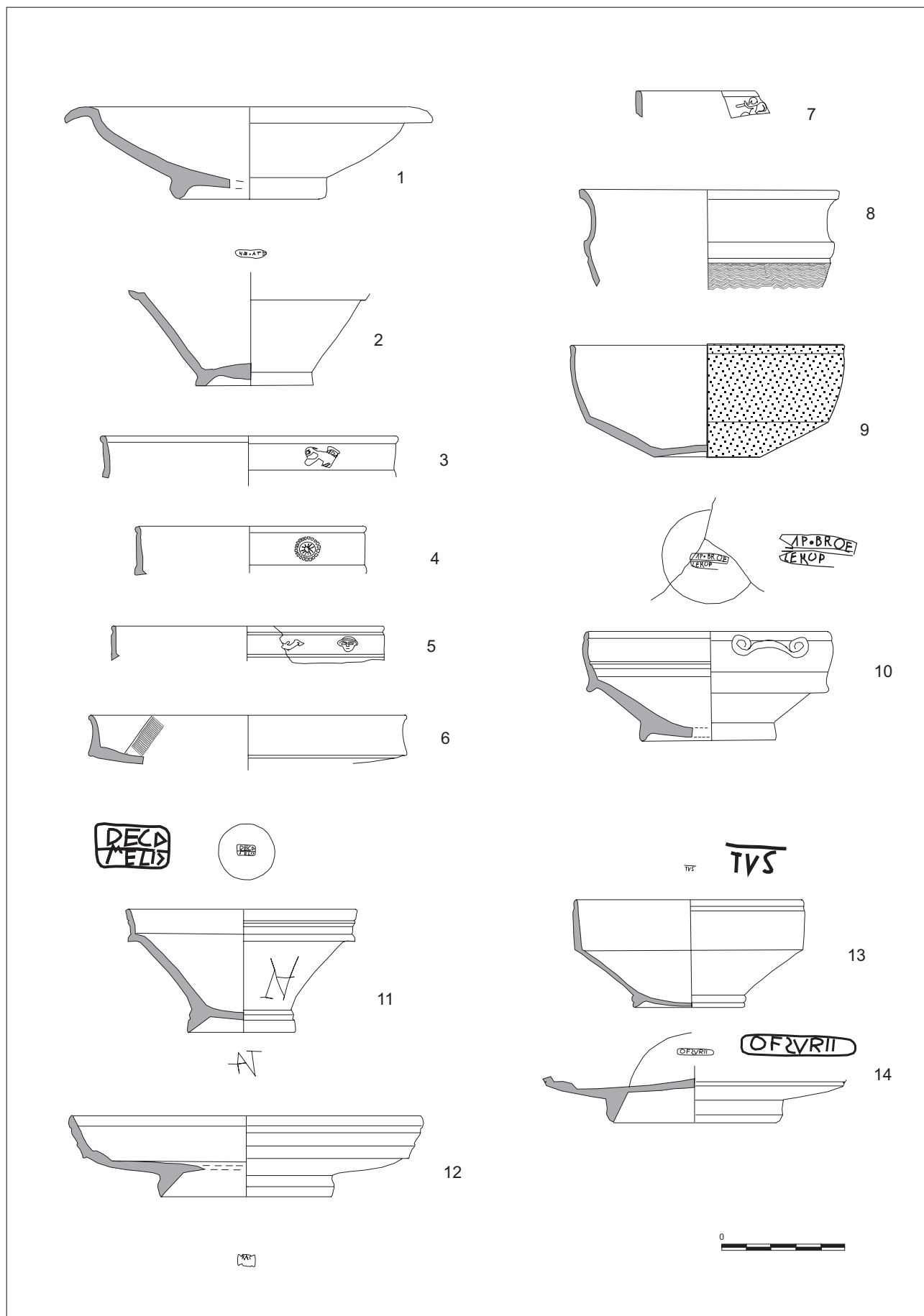

Figura 1.

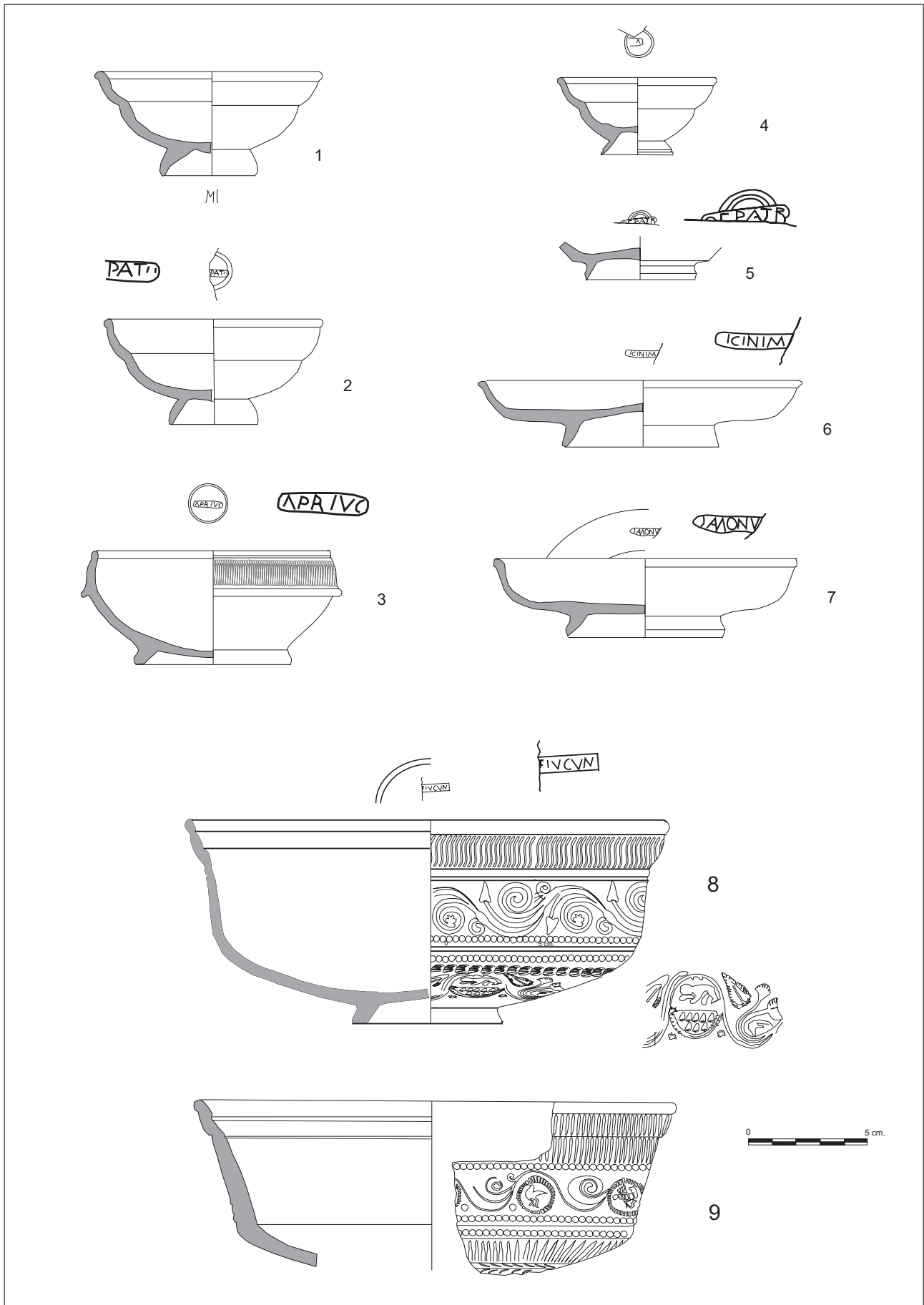

Figura 2.

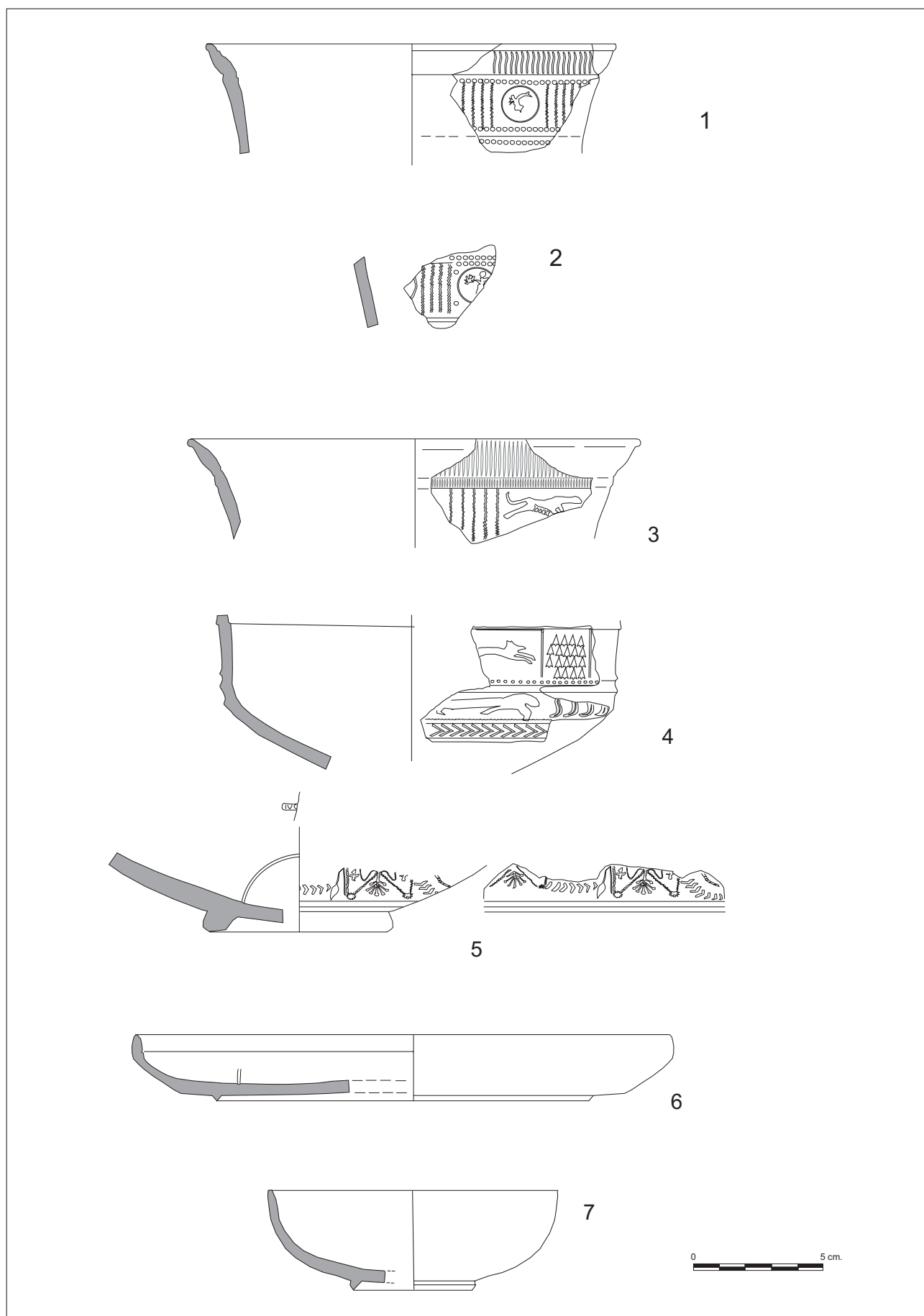

Figura 3.

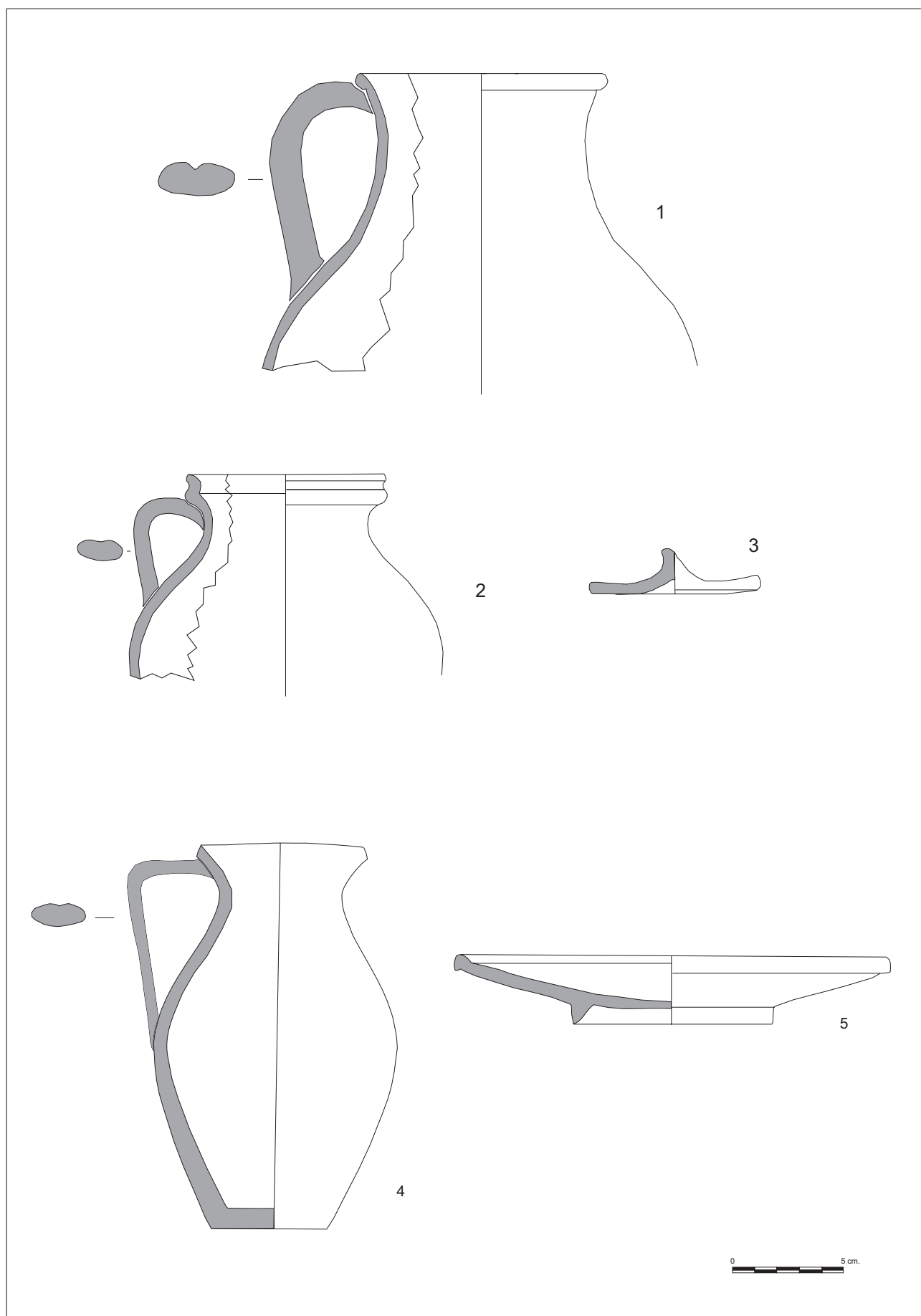

Figura 4.